

POLITOLOGIAN KEHITYS JA OPINNÄYTTEET

ILKKA HEISKANEN

Alice . . tried another question. »What sort of people live about here?» »In that direction» the Cat said, waving its right paw round», lives a Hatter: and in that direction», waving the other paw», lives a March Hare. Visit either you like: they're both mad.»

Lewis Carroll, *The Annotated Alice*, ed. by Martin Gardner, Penguin Books, 1970.

Jokaisen tieteenalan kehitykseen nykyaikaisessa yhteiskunnassa vaikuttavat ainakin seuraavat tekijät: a) tutkimuksen käytössä olevat varat, b) tieteenalan sisäinen rakenne, c) tieteenalan yleinen organisaatio, ja d) tieteenalan koulutus-toiminnan yleinen luonne ja organisoituminen. Tieteen käytössä olevien varo-

jen kategoriaan voidaan lukea aineelliset varat, tutkijaresurssit ja myös tutkimuksen vapaus tai sidonnaisuus tieteenalan ulkopuolisten vaateitten suhteen. Tieteenalan sisäisen rakenteen tärkeimmät tieteenalan kehitystä määräävät ominaisuudet koskevat sen valtarakennetta ja ryhmien ja yksilöiden välistä kilpailua. Tällaisina ominaisuuksina voidaan mainita esim. vapaa kilpailu, tieteen teon monopolisoituminen rajoitetun ryhmän käsiin, koulukuntakilpailu, yksilötasoinen toiminta ja »jalo» työnjako »kaulankatkontakilpailu». Organisoitumisen perustyyppinä voidaan kenties mainita rahoituslähdeperusteisesti mesenaattipohjainen yliopisto ja rahasto-perusteinen ja valtiokeskeinen tieteen organisoituminen. Tieteen koulutustoiminnan polaarisisä perustyyppinä voidaan asettaa vastakkain »oppivuodet-työnäytteet»-koulutus ja »kurssiliukuhihna»-koulutus».

Kun minua pyydettiin kirjoittamaan aiheesta »politologisten opinnäytteiden arvostelu» punnitsin aihetta edellä esitettyä laajempaa perspektiiviä vasten ja totesin ongelman ensiarvioinnilla vähäpätöiseksi ja lähinnä juoruarvoa omaavaksi. Loppujen lopuksi akateemisten opinnäytteiden arviointi jollakin tieteenalalla on vain vähäinen osa sen koulutustoiminnan kokonaisuudesta ja silläkin sektorilla tärkeä vain vanhanaikaisessa »oppivuodet-työnäytteet» -koulutusjärjestelmässä. Ajattelin, että muut vaikutustekijät — varat, sisäinen rakenne, yleinen organisaatio ja koulutuksen luonne — ovat niin voimakkaita pidäkkeitä, ettei opinnäytteiden arvioinnilla ja arvostelulla voida millään tavoin vaikuttaa joko niiden kautta tai suoraan tieteenalan kehitykseen.

Ongelman tarkempi analyysi osoitti kuitenkin, ettei vastaus ollutkaan aivan näin yksinkertainen. Ensiksikin on todettava, että vain harvat ylläluetelluista tekijöistä ovat tieteenalan tutkijoiden omassa valinnassa. Tieteen koulutustoiminta on kaikkein selvimmin sellainen sektori, jota tieteenharjoittajat itse välttämättömyyden pakosta hallitsevat ja joka myös selvimmin on yksityisten tieteenharjoittajien (mieli-) vallassa. Tieteenhistoria on täynnä esimerkkejä siitä, miten vanhemmat tiedemiehet ovat esimerkillään ja opetuksellaan tuottaneet uusia lahjakkaita tutkijoita ja koulukuntia tai väärillä asenteillaan ja vastustuksellaan estäneet uusien oivallusten esiintulon sekä siten hidastaneet tieteen kehitystä. Myös opinnäytteiden hyväksyminen, hylkääminen ja oikein tai väärin tapahtunut ohjaus ja arviointi esiintyvät usein näissä esimerkeissä.

Sanoin edellä, että tieteenharjoittajat ovat yleensä »välttämättömyyden pakosta» itse pitäneet huolta tieteenalansa opetuksesta ja jälkikasvusta. Tämä tarkoittaa sitä, että tutkimuksen tieteellinen arvon (= tutkimustulosten totuus, niiden sisältämän informaation määrä, niiden merkitys tieteenalan kokonaiskehityksen kannalta) pystyvät arvioimaan vain tutkimuksessa sisällä olevat henkilöt, so. alueen omat tai lähialueitten tutkijat, alueesta kiinnostuneet metodologit ja tieteenfilosofit. Koska koulutuksen tehtävänä on opettaa uudet tutkijat tekemään juuri »arvokasta», tärkeää tutkimusta seuraa tästä, että vain edellä mainituilla ryhmillä on kykyä uusien tutkijapolvien koulutukseen.

Tieteellisen tutkimuksen eksponetaalinen kasvu ja tutkimustulosten yhteiskunnallisen merkityksen valtava lisääntyminen ovat kuitenkin luoneet toisen »välttämättömyyden», so. tieteen ulkopuolisten ryhmien halukkuuden ryhtyä ohjaillemaan tieteen kehitystä siten, että sen tulokset ovat sovellettavissa tiettyjen heidän kannaltaan tärkeitten yhteiskunnallisten tavoitteiden saavuttamiseksi. Tieteen ulkopuolisten — lähinnä taloudellisten ja poliittisten — intressien vaikutus tiettyjen tutkimusalueitten suosimiseen ja tutkimustavoitteiden asettamiseen lähinnä tutkimukselle annettujen taloudellisten resurssien kautta on ollut tunnettu ja tiedostettu ilmiö nykyaikaisen tieteen kehityksen kaikissa vaiheissa. Kuitenkin vasta tieteen kehitys lähinnä toisen maailmansodan aikana on johtanut ulkopuolisten intressien haluun vaikuttaa ei vain tieteen tutkimusalueisiin ja tutkimustavoitteisiin vaan myös tieteen sisäiseen organisaatioon ja tiedemiesten sosialisatioprosesseihin. Tällöin on pyritty siihen, että tutkimuksen tuottaminen »vakautettaisiin» pysyvästi palvelemaan vain tiettyjä yhteiskunnan intressejä. Nämä ulkopuolisten intressien pyrkimykset ovat parin viime vuosikymmenen aikana »politisoineet» tutkimuksen eräitä osa-alueita siinä määrin, että tieteen sisäisiä koulukuntia ovat olleet erottamassa toisistaan tieteellisten erimielisyyksien lisäksi myös poliittiset vastakohtaisuudet. Selvintä tämänsuuntainen kehitys on ollut Yhdysvalloissa ja juuri sosiaalitieteitten alueella.

Sekä yksityisten johtavien tutkijoiden mielivalta että ulkoisten intressien painostus tieteen koulutustoiminnan alueella yleensä ja opinnäytteiden arvioinnissa erikoisesti saattaa muodostua vaaraksi tieteen kehitykselle — jos kehitystä mitataan edellä mainituilla tieteen sisäisillä tehdyn ja tekeillä olevan tutkimuksen arvon kriteereillä. Yksityisillä tutkijoilla on tietysti samat heikkoudet kuin ihmisillä yleensä. Henkilökohtaisista egoistisista tai altruistisista syistä valikoidaan tai hylätään tutkijoiksi pyrkiviä henkilöitä ja tutkimusaiheita sekä tuomitaan tai kiitetään tutkimuksia vastoin omaa »parempaa tieteellistä ymmärtämystä». Samoin ulkopuoliset intressit voivat, mikäli niiden sallitaan osallistua tutkijan ja tutkimusaiheitten valintaan sekä tutkimustulosten arvon määrittämiseen asettaa tieteelliseltä kannalta toisarvoiset kriteerit valintojensa perustaksi. On turhaa keskustella *in abstracto* siitä, kumpi vaara on suurempi varsinkin kun molemmilla »vaaroilla» on myös positiivisiakin sivuvaikutuksia (esim. tutkijain valta koulutoiminnassa saattaa parantaa tutkijasukupolvien yhteistyötä; ulkoiset intressit taasen saattavat monipuolistaa tutkijajoukon kokoonpanoa ja ohjata tutkimusta yhteiskunnan kannalta tärkeisiin kysymyksiin). Esimerkit kuitenkin osoittavat, että molemmilla vaikutusryhmillä on niiden vaikutuksen voimakkaasti lisääntyessä ilmeisiä negatiivisia seurauksia tieteen kehityksen kannalta. Tällöin joudumme kysymään, mitä mahdollisia »jarruja» voidaan käyttää näitten seurausten kurissa pitämiseksi ja eliminoimiseksi.

Kaikkein tärkein jarru, jolla voidaan säädellä sekä yksityisten tutkijain että ulkopuolisten intressien vaikutuksia, on ilmeisesti tieteen sisäinen kritiikki. Institutionalisoituneet kritiikin muodot (kirja-arvostelut, julkinen keskustelu, kongressit), käyttövoimanaan tutkijain välinen kilpailu, ovat se puimakone, jolla yleensä erotellaan tutkimuksen aidot jyvät akanoista. Tämän koneiston pitäisi myös periaatteessa kyetä hallitsemaan tieteen koulutustoimintaa ja ehkäisemään tieteen kannalta haitalliset vaikutukset. Jälkikasvua kouluttavan tiedemiehen kyky kouluttajana tulee tämän käsityksen mukaan punnittua sen kautta, millaista kritiikkiä hänen oppilaansa ja työnsä jatkajat saavat ja saman kritiikin pitäisi pudottaa pois tieteen piiristä sinne esim. vain poliittisin ansioin kiivenneet yrittäjät.

Nyt on kuitenkin ilmeistä, että molemmat edellä mainitut haitallisten vaikutusten lähteet voivat »kontaminoida» itse jarrumekanismiin. Muutamat johtavat tutkijat, jotka määräävät kenestä tulee tutkijoita voivat myös hallita tieteellisen kritiikin instituutioita ja pitää huolta siitä, että oikeat henkilöt saavat »oikean» kritiikin osakseen. Samoin ulkopuoliset intressit — olivatpa ne sitten taloudellisia, poliittisia tai muita — voivat aina palkata omat kriitikonsa ja vastakriittikkonsa puolustamaan omien etujensa kannalta tärkeitä tutkijoita ja tutkimustuloksia. Jos nyt molemmat kontaminoitumismuodot sattuvat vaikuttamaan samanaikaisesti jollakin tieteen alalla syntyy siitä helposti karuselli, jossa varsinainen tutkimustulosten raportointi ja niiden tieteellisen arvon arviointi saavat korvapuustin joka käänteessä.

Edellä esitetyt näkökannat saattavat tuntua turhan avarilta, mutta ne varustavat meidät kuitenkin hiukan yleisemmällä käsitelkoneistolla, jonka avulla voimme tarkastella niinkin suppeaa ongelmaa kuin maamme politologisten opinnäytteiden arviointia ja arvostelua. Voidaan näet yksinkertaistaen sanoa, että opinnäytteen suorittaja on kaidan polun kulkija, jota toiselta puolen uhkaavat akteemisten opettajiensa vaateet ja mielivalta ja toiselta puolen taasen ulkoisten intressien houkutukset. Lisäksi hänen päänsä yläpuolella heiluu jatkuvasti tieteenyhteisön ja tutkijatovereitten kritiikin ruoska. Huomaamme myös heti, että vaeltajan kulku riippuu suuresti juuri ruoskan vaikutuksista: ketä se ruoskii, ketkä ruoskaa pelkäävät ja kuinka paljon, ja missä määrin ruoskan satuttama voi odottaa tukea ja turvaa akateemisten ohjaajiensa tai ulkopuolisten intressien taholta.

Jos tuosta ylläesitetystä asetelmasta käsin lähdemme arvioimaan suomalaisen politologisen tutkimuksen tilaa keskittyen lähinnä opinnäytteiden arvioinnin ongelmaan, on diagnoosi melko nopeasti tehty. Tautikuva ei liene vieras millekään suomalaiselle yhteiskuntatieteen alalle, joten toivon seuraavien loukkausten yleistämistä politologian rajojen ulkopuolellekin. Akateemiselta suunnalta tautikuvaan tulee mukaan sydämen laajeneminen, ja yleinen kalkkeutumisen; ulkopuolisten intressien suunnalta lieviä verensakoamistauti ja kolmanneksi kritiikin ruoskaa vaivaa ilmeinen jäykkäkouristus. Vaikka tie-

teenalaansa ja maamme sosiaalitieteitten yleistä kehitystä seuranneet tutkijat varmasti osaavat tulkita metaforat, lienee kuitenkin syytä eritellä symptomeja myös yksityiskohtaisemmin.

Ensiksikin akateemisella suunnalla tutkijain koulutuksesta vastuussa olevat henkilöt eivät ole riittävästi valikoineet koulutettaviaan vaan lähes kaikki mukaan pyrkivät otetaan laajasydämisesti vastaan. Kalkkeutuneisuus taasen ilmenee siinä, että opinnäytesuoristusten muodollista puolta — tiettyä sivumäärää, tiettyä rakennetta, tiettyä logiikkaa ja tiettyä varovaisuutta sekä ongelman valinnassa, käsittelyssä että johtopäätösten teossa — korostetaan liikaa. Harvoin tai tuskin koskaan vaaditaan spesifistä substansiivista tutkimustulosten panosta tieteellisen tai käytännöllisen arvon suhteen. Sydämen laajeneminen ja kalkkeutuminen vaikuttavat vielä yhdessä: akateemiset temput oppii tekemään kuka tahansa, ja kun vain niitä korostetaan löytyy aina yrittäjiä — usein valitettavasti kykyasteikon alapäästä — jotka sitten mitään kyselemättä otetaan vastaan. Ja koulutuksesta huolehtivien tutkijoiden laaja sydän taasen takaa, että yrittäjien opinnäytteet lopulta hyväksytään — usein jopa sangen nopeasti, jos tekijä voi viitata käytännön kiireisiin; työpaikan, odotuksiin, stipendinsaannin mahdollisuuksiin, perhehuoliin tms.

Ulkopuolisten intressien aiheuttama verensakoamistauti taasen ilmenee tois-
 taiseksi vielä suhteellisen lievässä muodossa, joskin sekin on selvästi leviämässä. Tämän taudin symptomina meillä on se, että tutkija, joka huomaa kykyjensä riittämättömyyden ja pelkää sekä akateemisten ohjaajiensa ja tutkijatovereit-
 tensa kritiikkiä vahventaa tieteellistä suoritustaan vetoamalla joko tutkimus-
 työnsä käytännölliseen merkitykseen tai omaan poliittiseen vakaumukseensa. Edellisessä tapauksessa ilmaistaan halveksuntaa »teoretisointia» ja »akatee-
 mista tieteellisyyttä» kohtaan jälkimmäisessä taasen julistaudutaan »sitoutu-
 neeksi tutkijaksi», jonka tavoitteet ovat tieteen tuolla puolen — maailman-
 rauhassa, vallankumouksessa, liberalismissa, sosialismissa tai jossakin muussa
 toivottavassa jalossa olotilassa. Molemmissa tapauksissa on kritiikin sattua
 helppoa näytellä väärinymmärrettyä marttyyriä ja myös löytää lohduttajia ja
 puolestapuhujia tieteen vihaajien ja valittujen aatetovereitten joukosta.

Kritiikin ruoskan jäykkäkouristus taasen ilmenee siinä, että se toimii vain
 ajoittaisesti ja silloinkin hakkaa yhtä ja samaa paikkaa, so. yksityisen tutkijan
 selkänahkaa. Ei ole epäilystä, etteikö se toisinaan voimakaskin politologian
 sisäinen kritiikki, joka usein pulpahtaa esille juuri opinnäytteiden julkisen
 arvostelun yhteydessä, olisi tavallisesti oikeutettua. Kuitenkin nämä kritiikin
 ryöpyt ovat ensiksikin valitettavan sporadisia ja täten myös epäoikeudenmukai-
 sia niille, jotka sen kohteiksi joutuvat, koska yhtä kehnot tai kehnommat tut-
 kimukset saattavat helposti pujahtaa läpi kritiikin seulan huomaamatta tai
 hyvänsuovan toverin ystävällisin huomautuksin varustettuna. Toisaalta kri-
 tiikin pitäisi kohdistua ei vain sysiin vaan myös seppiin, so. juuri niihin, jotka

säätelevät tutkijoiksi pyrkivien valintaa ja koulutusta ja joiden tehtävänä on antaa suuntaa politologiselle tutkimukselle.

Kaikki yllä esitetyt näkökohdat olisivat varmasti tulleet konkreettisemmiksi ja mielenkiintoisemmiksi, jos olisin tukenut niitä maamme politiologiasta ja politologian naapurialueelta otetuilla tutkijain valintaa, tutkimustulosten laatua, niihin kohdistettua kritiikkiä ja kritiikin vastakritiikkiä koskevin esimerkein. Suomen kokoisessa maassa esimerkkien käyttö tämän laatuissa kysymyksissä väistämättä johtaa henkilökohtaisten loukkausten tasolle ja edelleen kirjoittajan omien syntien esiinkaivamiseen, joten olen pelkurimaisesti pidätytynyt esimerkkien käytöstä. Koko keskustelun voisi kuitenkin kenties konkretisoida muutamaksi hyvätarkoittavaksi ohjeeksi, jotka politologian (ja miksei muittenkin sosiaalitieteitten) kehityksestä vastuussa olevat (allekirjoittanut mukaanlukien) voivat kätkeä sydämeensä niitä hiljaisuudessa tutkiskellakseen:

1) Uusien tutkijain valinnasta ja koulutuksesta vastuussa olevat harkitkoot henkilökohtaiset sympatiat ja antipatiat voittaen mahdollisten ehdokkaiden kykyjä ja — erityisesti uusilla ja kehittyvillä tutkimusaloilla, jollaisena politiologiaakin voitaneen pitää — käyttökööt vallina mieluummin liian tiukkoja kuin liian löysiä kriteereitä. Kierre lähtee kulkemaan helposti alaspäin. Jos tutkijakoulutukseen pääsee jollakin alueella liian helposti ja opinnäytteet voi suorittaa rutiininomaisesti, löytyy pian uusia toivehikkaita pyrkijöitä, joilla ei ole kykyä muille alueille ja jotka ovat valmiita vetoamaan aikaisempiin alakanttiin tehtyihin opinnäytteisiin saadakseen omansa hyväksytyä. Kierre voi todella muodostua tutkimusalueen kohdalla kohtalokkaaksi, kun helpolla päässeet tutkijat itse siirtyvät opettajien joukkoon.

2) Tutkijain koulutuksessa on pyrittävä sisäistämään tuleviin tutkijoihin tieteen tavoitteet ja tutkimuksen kriteerit, jotta tutkijat eivät edes pyrkisi pelaamaan pelin ulkopuolisilla nappuloilla, so. vetoamaan esim. käytännön ongelmiin tai poliittisiin seikkoihin peittääkseen oman inkompetenssinsa tai haluttomuutensa tieteen menetelmien oppimiseen ja varsinaiseen tieteelliseen työhön. On muistettava, että sisäistäminen riippuu motivoinnista, joka tutkimustyötä laajemman tutkimusohjelman puitteissa. Rutiininomainen opinnäytteen tekeminen satunnaisesti valitusta tai akateemisen opettajan määräämästä aiheesta ei varmasti motivoi eikä johda tieteen omien kriteereiden hyväksymiseen ja noudattamiseen. Tämä sääntö ei suinkaan hyökkää sidonnaisuutta vastaan eikä ole mikään »puhtaan tieteen» puolustus. Siinä tulee vain todettua, ettei mikään arvosidonnaisuus, olipa se sitten poliittista tai »käytännöllistä», ole tutkijakykyjen ja -taidon korvike.

3) Tieteenalan sisäisen kritiikin on oltava laaja-alaista ei vain yhteen tutkijaan kerrallaan kohdistuvaa, vaan myös analyysia tutkimusten onnistumisen tai epäonnistumisen metodologisista ja käytännöllisistä syistä. Syitä on kritiikissä todella syytä etsiä myös tutkimusalueen organisaatiosta, koulutuksesta ja alueen yhteiskunnallisesta sidonnaisuudesta. Vain tältä pohjalta voidaan

kritiikin kohteeksi otettujen epäonnistuneiden tutkimusten rinnalle myös rakentaa parempia vaihtoehtoja ja ohjata tutkijoita paremmille urille. Laajalla tarkastelulla voidaan samalla panna kritiikin kohteena olevat tutkijat pohdiskelemaan, kannattaako heidän enää jatkaa tutkijauralla.

Edellä esitetyt ohjeet ovat turhan kauniita ja idealistisia eikä toistaiseksi näytä olevan mitään toiveita siitä, että niitä alettaisiin Suomessa noudattaa sen enempää politiologiassa kuin sen läheisillä sosiaalitieteitten alueilla. Ohjeet edellyttävät varoja sekä tutkijain koulutukseen että laajasuuntaisten tutkimusohjelmien toteuttamiseen. Toistaiseksi sosiaalitieteille tulevat varat — Olipa ne sitten yliopistojen kautta tai muita kanavia pitkin tutkimukseen suunnattuja — tulevat kaikki käytetyiksi uusien virkojen perustamiseen tai tutkijain palkkaamiseen, ja todellinen tutkijain koulutus sekä laajojen tutkimusohjelmien toteuttaminen pysyvät edelleen pelkkänä unelmana. Lisäksi korkeakouluhallinnon uudistamiskiihdat, »informaatiosodat» ja sosiaalitieteitten tutkimusalueitten sisäiset ristiriidat tulevat todennäköisesti vain jäykistämään asenteita ja lisäämään ei-tieteellisten tekijäin merkitystä tutkimustyöhön paneutumisen ja tulosten tieteellisen ja käytännöllisen merkityksen kustannuksella. Ilmeisesti vielä moni aloitteleva tutkija joutuu seisomaan yhteiskuntatieteellisen tutkimuksen ihmemaassa Liisan tavoin ainoana vaihtoehtonaan joko hullun jäniksen tai hassun hatuntekijän mökille meno.